

УДК 355.48(47:430) «1943» (043)

Другий танковий корпус СС у Курській битві

М.К. ПОДГАЙКО, Ф.І. СОРОКА

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь, Україна, E-mail: m.podgayko@mail.ru

Авторське резюме

У представленій статті автори на основі комплексного аналізу джерел та літератури розглядають актуальні проблеми, пов'язані з Курською битвою – однією з найбільш визначних битв Другої світової війни за кількістю використання бронетехніки з обох протиборчих сторін. Незважаючи на те, що вже минуло сімдесят років від битви на Курській дузі, перед дослідниками постають все нові і нові факти тих подій, які потребують досконалого вивчення та аналізу.

Чергова річниця Курської битви лише підігріла інтерес громадськості до даної проблематики. В центрі дослідження постає другий танковий корпус СС, його роль та значення в ході Курської битви. Ключове значення мають стратегічні завдання вермахту щодо участі зазначених німецьких частин в операції «Цитадель», хід бойових дій, наслідки та історичне значення.

Радянські війська на середину 1943 року отримали серйозний досвід у боротьбі з військами вермахту. Вони переможно пройшли Москву і Сталінград. Проте, в битві під Курськом їм повинні були протистояти найкращі солдати Рейху, які здобули спеціальну підготовку, більш досвідчені та оснащені найкращою зброєю того часу. Саме цим німецьким частинам відводилася основна роль в операції «Цитадель» – наступі під Курськом. Тому дії військ СС у цій битві викликають найбільший інтерес сучасних дослідників та є найбільш дискусійним моментом Курської битви.

Ключові слова: другий танковий корпус СС, Курська битва, операція «Цитадель».

© М.К. Подгайко, Ф.І. Сорока, 2013

The second tank corps of the SS in the Kursk battle

M.K. PODHAJKO, F.I. SOROKA

Mariupol state university, Mariupol, Ukraine, E-mail: m.podgayko@mail.ru

Abstract

In the article authors, on the basis of the complex analysis of the sources and literature, review topical issues connected with the Kursk battle which is one of the most important battles of the Second World War by quantity of the use of armored vehicles from both warring parties. Despite the fact that seventy years have passed since the Kursk battle, the researchers keep finding new facts of the event that require thorough consideration and analysis.

Another anniversary of the Kursk battle only fueled the interest of the public to these issues. The second tank corps of the SS, its role and importance in the Kursk battle are in the center of the research. The Wehrmacht strategic tasks on the participation of the German units in «Citadel» operation, the military action, impact and historical significance have the key strategic importance.

By the middle of 1943 Soviet troops have received great experience in the struggle with the Wehrmacht forces. They won battles in Moscow and Stalingrad. However, in the Kursk battle they had to withstand the best soldiers of the Reich, who received special training, more experienced and equipped with the best weapons of that time. These German troops played the main role in the «Citadel» operation - attacking near Kursk. Due to this, actions of the SS troops in the battle are of the greatest interest to modern researchers and the most controversial point of the Kursk battle.

Key words: The second tank corps of the SS, the Kursk battle, «Citadel» operation.

Постановка проблеми. Битвою на Курській дузі завершився корінний злам у ході Другої світової війни. Тривала вона з 5 липня по 23 серпня 1943 р. Наслідком цієї грандіозної битви став перехват стратегічної ініціативи радянськими військами, що остаточно поховало плани гітлерівців на перемогу в Другій світовій війні.

Битва під Курськом є найвизначнішою за кількістю використаної бронетехніки в ході всієї Другої світової війни. Обидві протиборчі сторони сконцентрували на даній ділянці фронту колосальні ресурси як у живій силі, так і в бронетехніці.

На початок липня 1943 року радянські війська отримали значний бойовий досвід, переможно пройшли Москву і Сталінград. Але протистояти їм повинні були кращі війська Німеччини – бойові дивізії військ СС, в яких служили найкращі солдати Рейху. Вони були прекрасно підготовлені, досвідчені та володіли найкращою зброєю того часу. Дуже потужною їхньою стороною була й ідеологічна підготовка – вояки СС були суворо налаштовані виконувати будь-які накази командування та йти до кінця. Завдяки цьому їхній бойовий дух був на дуже високому рівні.

Саме цим німецьким частинам відводилася основна роль в операції «Цитадель» – наступі під Курськом. З усіх тактичних та стратегічних міркувань вважалося, що наступ на переважачі сили ворога взагалі неможливий, але саме частини СС зуміли просунутись вперед на більшу відстань, ніж усі німецькі частини в ході Курської битви. Саме дії військ СС у цій битві викликають найбільший інтерес дослідників та є найбільш дискусійним моментом Курської битви.

Аналіз наукових досліджень. Вивчення даної проблеми розпочалось одразу після за-

вершення Другої світової війни радянською історичною наукою. Це перш за все дослідження і спогади безпосередніх учасників тих подій генерал-майора Замятіна М., полковника Болдирева П. та полковника Воробйова Ф. [6]. Предметом дослідження стали склад військ та результати бойових дій.

З часом з'явилась ціла низка робіт у числі яких можна виділити напрацювання Колтунова Г. та Соловйова Б. «Курська битва» [7]. Цінність даної роботи полягає в тому, що вона була написана на підставі великої кількості першоджерел: документи, спогади, журнали бойових дій та ін. В 50-х рр. XX ст. активну дослідницьку роботу з цього питання проводили колишні німецькі офіцери вермахту Хаупт В. [11] та Мюллер – Гілленбранд Б. [8].

Можна зробити висновок, що дослідження зарубіжних авторів цього періоду, незважаючи на наявність певного суб'єктивізму, все ж таки відзначалися більшою об'єктивністю порівняно з політично заангажованими працями радянської історичної науки.

Сучасна російська історична наука також не обминає увагою цю проблематику. Серед дослідників можна назвати наступних дослідників – Дайнес В. [3], Замулін В. [5], Олейніков Г. [9].

Серед наукових робіт сучасних українських істориків окреме місце займають дослідження Грицюка В. [2], в яких він особливу увагу приділяє наступальній операції радянських військ влітку 1943 року, а саме – Белгородсько-Харківській.

Метою дослідження є висвітлення бойових дій, в яких брали участь війська СС у ході Курської битви.

Виклад основного матеріалу. До середини війни Німеччина відчувала серйозні проблеми з комплектуванням усіх бронетанкових

з'єднань, особливо на Східному фронті. Труднощі виникали як у технічному плані, так і в економічному. Особливо це стосувалося виробництва нових танків «тигр» і «пантера». Ці танки були дуже ефективні і якісні, але для їх виробництва потрібна величезна кількість сировини [6]. Також були проблеми і в кваліфікованих екіпажах.

На відміну від німців у Червоній армії не стояло проблеми ані в живій силі, ані в техніці.

Головним чином основною німецькою зброєю в Курській битві були танкові корпуси. Корпус, як правило, мав у своєму складі кілька сотень одиниць бронетехніки різних типів і піхотні частини.

Танкова дивізія німецької армії включала в себе близько 12000 солдат і офіцерів, а також 324 тани й більше 400 броневих автомобілів і бронетранспортерів.

Дивізія СС брала участь безпосередньо в Курській битві та мала 19000 - 20000 військовослужбовців, танковий полк і полк САУ.

Група армій «Центр» під командуванням фельдмаршала Гюнтера фон Клюге виставила для наступу війська 2-ї танкової армії 2-й і 9-й польові армій у складі 26 дивізій, в їх числі 6 танкових. Загалом 460 тисяч осіб, близько 6 тисяч гармат і 1200 танків і САУ [4, с.184]. У групі армій було всього 45 відомих танків «тигр» у складі 505-го важкого танкового батальйону.

Що стосується групи армій «Південь» під командуванням фельдмаршала Еріха фон Манштейна, то їй відводилася головна роль в операції «Цитадель». Їй належало подолати вдвічі більший рубіж, ніж групі армій «Центр». Однак група армій «Південь» була і краще укомплектована.

На Південному фасі Курського виступу для наступу були зосереджені війська 2-ї польової, 4-ї танкової армій і оперативна група «Кемпф», які налічували понад 400 тисяч осіб, 4 тисячі знарядь і 1685 танків і САУ. Однак не всі танки були готові до бою з технічних причин [6].

Повітряна підтримка здійснювалася літаками 4-го і 6-го повітряних флотів Німеччини в кількості більше 2000 одиниць [10].

Головним бойовим підрозділом серед інших був 2-й танковий корпус СС під командуванням оберстгрупенфюрера СС до складу 3-х відбірних есесівських дивізій. На цей корпус поклалися основні надії з прориву радянського фронту. У групі армій «Південь» на момент початку наступу знаходилися 182 танки «тигр», а також танкова бригада складалася з 200 нових танків «пантера» [9].

Корпус був сформований у червні 1942 року у Франції. До складу корпусу увійшли 3 танкові дивізії СС: «Лейбштандарт Адольф Гітлер», «Дас Райх» та «Мертва голова». До операції «Цитадель» корпус СС брав участь у перемож-

них для німців боях під Харковом у лютому-березні 1943 року.

У 2-му танковому корпусі СС нараховувалося 73380 осіб. Бойовий склад корпусу був майже вдвічі менший – 39106 осіб. У дивізії «Лейбштандарт» на утриманні перебувало 20993 особи, бойовий склад – 12893, у дивізії «Дас Райх» – на утриманні 19812, а бойового складу 10441, дивізія «Мертва голова» усього нараховувала 19176 осіб, бойового складу 10214. Щодо чисельності бронетехніки в корпусі СС на момент початку операції «Цитадель», то корпус нараховував 390 танків, 104 протитанкові штурмові установи, 98 самохідних установ польової артилерії. В розпорядженні корпусу були 42 важкі танки «тигр». У 2-му танковому корпусі СС середніх та важких танків було більше 90% [6].

Завданням 2-го танкового корпусу СС було подолання двох смуг оборони і вихід на Прохорівський напрямок. Корпус оберстгрупенфюрера СС Пауля Хауссера мав наступати на фронті завширшки 14 км.

Правий фланг 2-го танкового корпусу СС прикривала дивізія СС «Мертва голова». Ця дивізія мала завдання прикривати фланг корпусу і у подальшому оволодіти шосе Білгород-Курськ. Дивізія СС «Лейбштандарт», що знаходилася в центрі 2-го танкового корпусу СС, повинна була атакувати позиції вздовж лінії Томарівка-Биківка та захопити переправу через річку Псьол. Дивізія СС «Дас Райх» йшла на лівому фланзі корпусу. Війська дивізії отримали наказ атакувати у напрямку х. Березів.

Для прориву радянської оборони використовувався «танковий клин», він мав на меті провізати ворожий захист. На вістрі кліна знаходилися танки «тигр», по флангах – «пантери», які були більш маневрені. Стандартні моделі «панцер III» і «панцер IV» та САУ йшли по краях від «пантер» [3, с. 254].

Південний фас Курського виступу обороняли війська Воронежського фронту, які нараховували близько 650 тисяч осіб, більш ніж 4 тис. одиниць артилерії, 4150 мінометів, 1661 танк і САУ та близько 1100 літаків. Загальне співвідношення сил виглядало наступним чином: радянські війська у 2 рази перебільшували німецькі частини, по артилерії – у 2,8 разів, по танках і САУ – в 1,6 раза [4, с. 184-185].

План радянського Верховного командування з відбиття удару супротивника на Курській дузі передбачав систему з кількох глибоко ешелонованих оборонних смуг зі складними і різноманітними інженерними спорудами і перешкодами.

Наступ корпусу СС почався в ніч з 4 на 5 липня. З перших же хвилин німці зустріли запеклий опір. Радянська сторона прагнула максимально використати всі наявні засоби, щоб утримати противника та завдати йому якомога

більшої шкоди на підготовлених мінних полях і загородах. Німці прагнули розвинути навіть невеликий успіх мотопіхоти, яка прорвалася в окопи, і підтримати її вогнем танків, але використати сходу головний козир – танки німці не змогли у повній мірі.

Знищивши бойові дозори на лівому фланзі 6-ї гвардійської радянської армії, бронегрупа есесівських дивізій приступила до прориву головної лінії першого армійського рубежу оборони. До полудня першого дня боїв штаб Воронежського фронту повідомляв, що незважаючи на шалений опір німецьким частинам вдалося прорватися на кількох напрямках. Дивізії СС, таким чином, подолали найбільш укріплені позиції головної армійської лінії оборони і наполегливо рухалися в північному напрямку.

Але у той саме час есесівці зазнали важких втрат – в одній тільки дивізії «Лейбштандарт» у перший день боїв втрати склали 522 особи пораненими, 97 – загблими [3, с. 256]. Втрати в бронетехніці у 2-му танковому корпусі СС за перший день склали 16 танків та 5 самохідних установок [9, с. 42].

Перші вагомі результати 2-й танковий корпус СС почав приносити 6 липня. Особливо істотних результатів домоглася дивізія «Мертва голова». Вона зуміла повністю виконати задум командуючого 4-ї танкової армії та в найкоротший термін подолати передній край другого армійського рубежу оборони і вийшла на Прохорівський напрямок. Німецькі дивізії, ведучи запеклі бої продовжили наступ у напрямку третьої армійської лінії оборони.

На кінець 8 липня 1943 р. на південному фасі Курської дуги німцям вдалося глибоко вклинитися в оборону Воронежського фронту і на Прохорівському напрямку підійти до тилової армійської оборонної смуги [1, с. 31]. Командування німецької 4-ї танкової армії 9 липня віддає наказ 2-му танковому корпусу СС: «Другий танковий корпус СС розбиває ворога на південно-заході від Прохорівки і відсуває його на схід. Відвойовує висоти по обидва боки річки Псьол північно-західніше від Прохорівки» [9, с. 18]. Саме цю дату можна вважати початком великої танкової битви під Прохорівкою. Командування Воронежським фронтом у ніч на 11 липня прийняло рішення про доцільність переходу частиною сил фронту у контрнаступ, щоб оточити і розгромити головне німецьке угруповання, що рветься до Обояні та Прохорівки. Командування 5-ї гвардійської радянської танкової армії звітувало: «Головний удар наноситься 18-м, 29-м, 2-м гвардійськими танковими корпусами в загальному напрямку вздовж залізниці і далі на Прохорівку і с. Яковлеве» [6, с. 235]

Безпосередньо в напрямку Прохорівки діяла одна німецька дивізія – танкова дивізія СС «Лейбштандарт». У її складі на цей момент пе-

ребувало 56 танків і 30 САУ. Всього же на 12 липня у складі 2-го танкового корпусу СС було 211 боєздатних танків і 100 САУ.

Дивізія «Лейбштандарт» на своєму лівому фланзі закріплювалася на досягнутому рубежі. У центрі готувалася до зустрічного бою з атакуючими танками 5-ї гвардійської танкової армії. А головними силами мала завдати удару в обхід Прохорівки з півдня і бути готовою в подальшому оволодіти Прохорівкою з південно-східного напрямку при взаємодії з танковою дивізією «Мертва голова».

Вранці 12 липня 1943 р. після авіанальотів з обох боків у контрнаступ перейшли танкові бригади першого ешелону 18-го і 29-го радянських танкових корпусів. У 18 і 29 танкових корпусах налічувалося 336 танків і 20 САУ.

Саме у цей час розгорнулася зустрічна танкова битва між дивізією «Лейбштандарт» і силами 18 і 29 танкових корпусів, в якому з обох боків брали участь близько 400 танків і 50 САУ, а не більше 1000 (як свідчило багато дослідників) особливо з радянської сторони. Радянські танки вийшли з укриттів і на повній швидкості рушили на ворога. Але досвідчені німецькі артилеристи добре володіли собою та підбили багато ворожих машин. Від прямих влучень важких німецьких танкових гармат калібром 88 мм радянські танки спалахували один за одним. Радянська сторона несла серйозні втрати. Однак значна їх кількість, дійшла-таки до німецьких позицій, і почався фактично ближній бій. Бойові лінії змішалися, що було вигідно для більш легких і маневровних радянських танків. Екіпажі радянських танків демонстрували фактично самовбивчу відвагу і коли в них закінчувалися набої свідомо таранили ворога.

У той же час 33-й і 23-й гвардійські корпуси вступили в бій з дивізією «Мертва голова». Вони зупинили есесівську дивізію і примусили її перейти до оборони. Другий гвардійський радянський танковий корпус здійснив завзятий опір дивізії СС «Дас Райх» [3, с. 260].

У боях 11-12 липня 1943 р. німецькі танкові дивізії ціною величезних втрат були призупинені. Втрати радянських військ склали понад 300 танків і САУ. Німці втратили більше 60 танків і 1813 військовослужбовців [1, с. 235]. Незважаючи на те, що всі спроби корпусів 5-ї гвардійської радянської танкової армії та інших військ потіснити ворога ані 13, ані 14, ані 15 лютого успіху не принесли, контроль над ситуацією все ж знаходився у радянських військ [9, с. 79].

Гітлер офіційно вирішив зупинити операцію «Цитадель» 13 липня 1943 р. Фельдмаршал фон Манштейн стверджував, що наступ мав шанси на обмежений успіх, якщо його відновити з менш масштабними цілями, продовжуючи чинити тиск на ворога. Тим більше,

що 2-й танковий корпус СС ще був здатен продовжувати наступальні дії. Але вирішальним фактором став намір Гітлера вивести зі Східного фронту 2-й танковий корпус СС, відправивши його на італійський фронт для боротьби з англо-американськими військами.

З 16 липня німці остаточно припинили атаки і почали відведення своїх танків на Белгород. Вже 18 липня 5-а гвардійська армія перейшла до переслідування противника, який стрімко відступав. На момент 23 липня 1943 р. радянські війська вийшли на рубіж, який займали перед німецьким наступом.

Висновки. Таким чином, незважаючи на те, що німцям не південному фасі Курського

виступу вдалося просунути більш ніж на 30 км, радянська сторона ціною величезних втрат і, як здавалося німцям, «бездонних резервів» змогла стримати ворога, змусивши того припинити наступ. Головну роль у німецькому прориві зіграв 2-й танковий корпус. Есесівці були готові продовжувати наступ і після битви під Прохорівкою. Саме від військ СС радянська сторона зазнала основних втрат. Війська радянських Воронежського і Степового фронтів втратили вбитими, пораненими і зниклими безвісти понад 50 тисяч осіб. Ціною цих колосальних втрат вдалося переломити хід війни і остаточно взяти під контроль ініціативу на Східному фронті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бишоп К., Эйлсби К. Войска СС на полях сражений Второй мировой войны 1939 – 1945. Западный и Восточный фронт [Текст] / Крис Бишоп, Кристофер Эйльсби – М.: Эксмо, 2006. – 368 с.
2. Грицюк В. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на теренах України / НАН України. Ін-т історії України. [Текст] / В. Грицюк. – К., 2010. – 150 с.
3. Дайнес В.О. Рокоссовский против Моделя. Гений маневра против мастера обороны. [Дуэли Великой Отечественной] / В. Дайнес. – М.: Эксмо, 2010. – 384 с.
4. Замулин В. Курский излом. Решающая битва Отечественной войны [Текст] / В. Замулин — М.: Яуза, Эксмо, 2007. — 960 с.
5. Замулин В. Прохоровка - неизвестное сражение великой войны [Текст] / В. Замулин – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – 734 с.
6. Замятин Н.М., Болдырев П.С., Воробьев Ф.Д. Битва под Курском. Из опыта боев Отечественной войны. [Краткий очерк]. / Н.М. Замятин — Москва: Военное издательство Народного Комиссариата Обороны, 1945. — 96 с.
7. Колтунов Г.А., Соловьев Б.Г. Курская битва [Текст] / Г.А. Колтунов, Б.Г. Соловьев. - М.: Воениздат, 1970.- 397 с.
8. Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии 1933-1945 гг. [Текст] / Б. Мюллер-Гиллебранд — М.: Изографус, Изд-во Эксмо, 2002. С. 832.
9. Олейников Г.А. Прохоровское сражение (июль 1943). Что действительно произошло под Прохоровкой. [Военно-исторический очерк]. — СПб.: Нестор, 1998. — 99 с.
10. Стадлер С. Наступление на Курск 1943: второй корпус СС - ударный клин в большой битве [Текст] / С. Стадлер. - Оснабрюк, 1980 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://young.rzd.ru/blog/public/gu?STRUCTURE_ID=5035&layer_id=3833&id=80761 - Назва з екрана
11. Хаупт В. Сражения группы армий «Центр». Взгляд офицера вермахта [текст] / В.Хаупт — М.: Яуза, Эксмо, 2006. — 352 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2013

REFERENCES:

1. *Bishop K., Elsbie K.* Voyska SS na poliah sradzeniy Vtoroy mirovoy voyni 1939 – 1945. Zapadnyy i Vostochniy front (SS troops on the battlefields of the Second World War 1939 - 1945. Western and Eastern Front). Moscow, 2006. 368 p.
2. *Gritsyuk V.* Strategichni ta frontovi operatsii Velikoi Vitchiznyanoi viyni na terenah Ukiraini (Strategic and front-line operations of World War II on the territory of Ukraine). Kyiv, 2010, 150 p.
3. *Daynes V.* Rokossovskiy protiv Modelya. Geniy manyovra protiv mastera oboroni (Rokossovskii against the model. The genius of maneuver against the masters of defense). Moscow, 2010. 384 p.
4. *Zamulin V.* Kurskiy izlom. Reshayuchaya bitva Otechestvennoy voyni (Kursk break. The decisive battle of World War II). Moscow, 2007. 960 p.
5. *Zamulin V.* Prohorovka-neizvestnoe sradzeniye velikoy voyni (Prokhorovka - the unknown battle of the Great War). Moscow, 2005. 734 p.
6. *Zamiatin N., Boldirev P., Vorobyov F.* Bitva pod Kurskom. Iz opita boyov Otechestvennoy voyni (Battle of Kursk. From the experience of fighting World War II.). Moscow, 1945. 96 p.
7. *Koltunov G., Solovyov B.* Kurskaya bitva (The Battle of Kursk). Moscow, 1970. 397 p.
8. *Mueller-Gillebrand B.* Suhoputnaya armia Germanii 1933-1945 gg. (The army in Germany 1933-1945 years). Moscow, 2002. 832 p.
9. *Oleynikov G.* Prohorovskoye sradzeniye (iyul 1943). Tsto deystvitelno proizoshlo pod Prohorovkoy (Prokhorovskoe battle (July 1943). What really happened at Prokhorovka). St.Petersburg, 1998. 99 p.
10. *Stadler S.* Nastupleniye na Kursk 19433: vtoroy korpus SS – udarniy klin v bolshoy bitve (The attack on

the Kursk 1943: The second building CC - Wedge impact in the big battle). *Osnabruck*, 1980 Regime to access: [http:// young.rzd.ru/blog/public/ru?STRUCTURE_ID=5035&layer_id=3833&id=80761](http://young.rzd.ru/blog/public/ru?STRUCTURE_ID=5035&layer_id=3833&id=80761)

11. *Haupt V. Srsdzeniye gruppi armiy «Tsentr»*. Vzglyad ofitsera vermahta (Battles of Army Group «Center». Wehrmacht officer's opinion). Moscow, 2006. 352 p.

Подгайко Марія Костянтинівна – кандидат історичних наук, доцент
Маріупольський державний університет
Адреса: 87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, б. 129, оф. 207
E-mail: m.podgayko@mail.ru

Сорока Федір Ігорович – студент
Маріупольський державний університет
Адреса: 87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, б. 129, оф. 207
E-mail: fyodor.sorocka@yandex.u

Podhaiko Mariia Kostiantynivna – PhD in history, associate professor
Mariupol state university
Address: 129, Budivelnkyiv Av., of. 207, Mariupol, 87500
E-mail: m.podgayko@mail.ru

Soroka Fedir Ihorovych – student
Mariupol state university
Address: 129, Budivelnkyiv Av., of. 207, Mariupol, 87500
E-mail: fyodor.sorocka@yandex.u